

Abdug‘aniyev Uchqun Habibulla o‘g‘li – O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi Byudjet-soliq ilmiy tadqiqotlar institutining “Byudjet siyosati va byudjetlararo munosabatlarni takomillashtirish loyihasi” bo‘lim boshlig‘i, PhD

KICHIK BIZNESNI LEGALLASHTIRISHDA MOBIL SOLIQ VA HISOB TIZIMLARI: ILG‘OR XORIJ TAJRIBASI VA O‘ZBEKISTON UCHUN ISTIQBOLLAR

Annotatsiya: Mazkur tezisda xizmat ko‘rsatish sohasi subyektlarini “yashirin iqtisodiyot”dan olib chiqishning innovatsion mexanizmlari tadqiq etilgan. Xususan, 2026-yildan O‘zbekistonda amaliyotga kiritilgan yangi raqamli platforma “Paynet Xolis” dasturi va uning soliq ma‘muriyatchiligini raqamlashtirishdagi o‘rni tahlil qilingan. Tadqiqot davomida milliy model ilg‘or xorij tajribasi (Estoniya, RF, Qozog‘iston va Buyuk Britaniya) bilan qiyosiy o‘rganilib, mobil platformalar orqali avtomatlashtirilgan hisob va audit tizimining afzalliklari yoritib berilgan. Yashil iqtisodiyot tamoyillariga asoslangan qog‘ozsiz texnologiyalarni qo‘llash orqali barqaror iqtisodiy o‘sinhga erishish va kichik biznes hisobini soddalashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Raqamli iqtisodiyot, Paynet Xolis, mobil fiskalizatsiya, yashirin iqtisodiyot, avtomatlashtirilgan audit, xizmat ko‘rsatish sohasi.

Аннотация: В данной тезисе исследуются инновационные механизмы вывода субъектов сферы услуг из «теневой экономики». В частности, проанализирована роль новой цифровой платформы «Paynet Xolis», внедрённой в практику Узбекистана с 2026 года, в процессе цифровизации налогового администрирования. В ходе исследования национальная модель была сопоставлена с передовым зарубежным опытом (Эстония, Российская Федерация, Казахстан и Великобритания), а также раскрыты преимущества автоматизированных систем учёта и аудита на основе мобильных платформ. На основе принципов зелёной экономики разработаны научно-практические предложения по упрощению учёта малого бизнеса и достижению устойчивого экономического роста за счёт внедрения безбумажных технологий.

Ключевые слова: цифровая экономика, Paynet Xolis, мобильная фискализация, теневая экономика, автоматизированный аудит, сфера услуг.

Abstract: This thesis examines innovative mechanisms for bringing service sector entities out of the “shadow economy.” In particular, it analyzes the role of the new digital platform “Paynet Xolis,” introduced in Uzbekistan from 2026, in the digitalization of tax administration. The study conducts a comparative analysis of the national model with advanced international practices (Estonia, the Russian Federation, Kazakhstan, and the United Kingdom) and highlights the advantages of automated accounting and audit systems based on mobile platforms. Based on the principles of the green economy, scientific and practical recommendations are developed to simplify small business accounting and achieve sustainable economic growth through the implementation of paperless technologies.

Keywords: digital economy, Paynet Xolis, mobile fiscalization, shadow economy, automated audit, service sector.

Bugungi global o‘zgarishlar sharoitida xizmat ko‘rsatish sohasini “yashil” va innovatsion iqtisodiyot tamoyillari asosida rivojlantirish hududlarda barqaror iqtisodiy o‘sinhning asosiy drayveriga aylandi. Biroq, mazkur sohada naqd pul aylanmasining yuqoriligi va an‘anaviy buxgalteriya hisobining kichik biznes

uchun murakkabligi sababli “yashirin iqtisodiyot” ulushi saqlanib qolmoqda. Bu holat nafaqat davlat byudjetiga tushumlarni kamaytiradi, balki aholining ijtimoiy himoyalaniishiga to‘sqinlik qilib, ekologik va iqtisodiy barqarorlikka putur yetkazadi. Shu bois, sohadagi hisob, tahlil va audit tizimini raqamli texnologiyalar asosida tubdan transformatsiya qilish kechiktirib bo‘lmas vazifadir.

Jahon iqtisodiyotida xizmat ko‘rsatish sohasini legallashtirishda ma‘muriy bosim va jazolash mexanizmlaridan ko‘ra, qulay raqamli ekotizimlarni yaratish tendensiyasi ustuvorlik qilmoqda. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, rivojlangan davlatlarda fiskal ma‘muriyatchilik uchinchi tomon platformalari - banklar, marketpleyslar va to‘lov tizimlari bilan chuqur integratsiya qilinmoqda. Xususan, “Gig Economy” (platformali iqtisodiyot) rivojlanishi bilan soliq majburiyatlarini biznes jarayonlariga “ko‘rinmas” tarzda singdirish (Embedded Finance) va qog‘ozsiz texnologiyalarni qo‘llash orqali yashirin aylanmalarni qisqartirishga hamda audit jarayonini inson omilisiz, masofaviy shaklga o‘tkazishga erishilmoqda.

O‘zbekistonda ham ushbu global tendensiyalarga hamohang ravishda xizmat ko‘rsatish sohasini raqamlashtirish bo‘yicha inqilobiy islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, 2026-yildan boshlab amaliyotga joriy etilgan “Paynet Xolis” dasturi milliy hisob tizimida yangi davrni boshladi. Ushbu innovatsion yechim kichik tadbirkorlar uchun soliq va buxgalteriya hisobini mobil ilovalar orqali avtomatlashtirib, murakkab hisobotlardan voz kechish imkonini berdi. Natijada hududlarning tadbirkorlik muhitini sog‘lomlashtirish, yashirin iqtisodiyotni qisqartirish va aholi daromadlarini qonuniylashtirish orqali farovonlikni oshirishga erishish mumkin.

Mamlakatimizda raqamli ekotizimning jadal rivojlanishi yangi fiskal mexanizmlarni joriy etish uchun mustahkam poydevor yaratdi. Statistik ma‘lumotlarga ko‘ra, respublikada internetdan foydalanuvchilar soni 30 milliondan oshib³⁶, aholining raqamli moliyaviy xizmatlarga bo‘lgan talabi keskin ortdi. Bugungi kunda “Uzum”, “Click”, “Payme” kabi milliy to‘lov tashkilotlari hamda xizmat ko‘rsatish agregatorlarining faol foydalanuvchilari soni iqtisodiy faol aholining qariyb 80 foizini qamrab olmoqda³⁷. Xususan, so‘nggi yillarda birgina mobil ilovalar orqali ro‘yxatdan o‘tgan o‘zini o‘zi band qilgan shaxslar sonining bir necha barobarga ortib, 4 milliondan ziyod ko‘rsatkichga yetgani³⁸ jamiyatda an‘anaviy qog‘ozbozlikdan ko‘ra, “smart-buxgalteriya” va raqamli platformalarga bo‘lgan ishonch hamda tayyorgarlik yuqori ekanligini ko‘rsatadi.

Mazkur islohotlarning huquqiy poydevori O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 12-avgustdagi PQ-247-son qarori³⁹ va 10-dekabrdagi PF-

³⁶ <https://kun.uz/kr/news/2024/09/08/ozbekistonda-internet-tarmogiga-ulangan-abonentlar-soni-malum-qilindi>

³⁷ KPMG. "Fintech in Uzbekistan: Review of the market and trends". Tashkent, 2024. <https://kpmg.com/uz/en/home/insights/2024/04/fintech.html>

³⁸ <https://gov.uz/oz/soliq/news/view/121679>

³⁹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 12.08.2025-yildagi PQ-247-son <https://lex.uz/docs/7681520>

246-son Farmoni⁴⁰ bilan mustahkamlangan. Ushbu hujjatlarga muvofiq, ilk bor raqamli platformalarga (marketpleys va agregatorlar) “fiskal agent” maqomi berilib, o‘zini o‘zi band qilgan shaxslar daromadlarini inson omilisiz, avtomatik deklaratsiyalashning majburiy tartibi joriy etildi. Bundan ko‘zlangan maqsad raqamli iqtisodiyot sharoitida norasmiy bandlikni qisqartirish, fiskal shaffoflikni ta‘minlash va fuqarolarni ijtimoiy himoya tizimiga integratsiya qilishning yaxlit huquqiy mexanizmini shakllantiradi.

Xorijiy ilg‘or tajribalarni tahlil qiladigan bo‘lsak, Estoniya Respublikasida kichik biznes subyektlari uchun soliq ma‘muriyatchiligi “**e-Tax**” (Elektron soliq) tizimi va “**Tadbirkorlik hisobvarag‘i**” (**Ettevõtluskonto**)⁴¹ mexanizmi orqali to‘liq avtomatlashtirilgan. Estoniya Soliq va bojxona departamenti (EMTA) ma‘lumotlariga ko‘ra, ushbu tizimda tadbirkorning bank hisobvarag‘iga kelib tushgan mablag‘lardan 20 foiz miqdoridagi soliq stavkasi bankning o‘zi tomonidan avtomatik ravishda ushlab qolinadi va byudjetga o‘tkaziladi⁴². Bu jarayon “Soddalashtirilgan tadbirkorlikning daromadini soliqqa tortish to‘g‘risida”gi qonunga⁴³ (Simplified Business Income Taxation Act) asoslangan bo‘lib, subyektlarni buxgalteriya hisobini yuritish va deklaratsiya topshirish majburiyatidan to‘liq ozod qiladi, bu esa ma‘muriy xarajatlarni “nol”ga tenglashtirish imkonini bergan.

Rossiya Federatsiyasida 2019-yildan boshlab Federal qonun (№ 422-FZ) asosida joriy etilgan “**Мой налог**”⁴⁴ (Mening solig‘im) mobil ekotizimi o‘zini o‘zi band qilgan shaxslar faoliyatini qonuniylashtirishda eng muvaffaqiyatli loyihalardan biri bo‘ldi. Federal soliq xizmati (ФНС) hisobotlariga ko‘ra⁴⁵, tizimning o‘ziga xosligi uning ochiq API interfeysi orqali raqamli platformalar (Yandex.Taksi, Wildberries, Sberbank) bilan integratsiya qilinganidadir. Bunda soliq to‘lovchi hech qanday hisobot topshirmaydi, daromadlar platforma orqali avtomatik fiskalizatsiya qilinadi va soliq stavkalari (jismoniy shaxslar uchun 4%, yuridik shaxslar uchun 6%) real vaqt rejimida hisoblanib, ilova orqali to‘lanadi.

Qozog‘istonda kichik tadbirkorlik subyektlari uchun ishlab chiqilgan “**E-Salyq Business**” mobil ilovasi an‘anaviy nazorat-kassa mashinalari (NKM) va buxgalteriya dasturlarining o‘rnini to‘liq egalladi. Qozog‘iston Moliya vazirligi Davlat daromadlari qo‘mitasining ma‘lumotiga ko‘ra⁴⁶, mazkur ilova tadbirkorlarga daromadlarini ro‘yxatga olish, cheklarni berish va ijtimoiy to‘lovlarni avtomatik hisoblash imkonini beradi. Ilovaning joriy etilishi natijasida yakka tartibdagi tadbirkorlarning soliq hisobotlarini tayyorlashdagi xatoliklari

⁴⁰ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 10.12.2025-yildagi PF-246-son <https://lex.uz/docs/7897630>

⁴¹ <https://www.emta.ee/ru/chastnyy-klient/nalogi-i-uplata-nalogov/nalogooblagaemye-dokhody/predprinimatelskiy-schyot>

⁴² <https://www.emta.ee/ru/chastnyy-klient/nalogi-i-uplata-nalogov/nalogooblagaemye-dokhody/dokhod-ot-predprinimatelstva>

⁴³ <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/514032023002/consolide>

⁴⁴ <https://npd.nalog.ru/app/>

⁴⁵ https://www.nalog.gov.ru/rn38/news/activities_fts/16595500/

⁴⁶ <https://kgd.gov.kz/ru/news/prezentovano-mnogofunkcionalnoe-mobilnoe-prilozhenie-e-salyq-business-1-105479>

bartaraf etilib, sohadagi yashirin aylanmalarni aniqlash samaradorligi sezilarli darajada oshgan.

Buyuk Britaniyada (UK) soliq tizimini raqamlashtirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan **“Making Tax Digital” (MTD)** davlat dasturi xizmat ko‘rsatish sohasidagi shaffoflikni ta‘minlashning yorqin namunasidir. HM Revenue & Customs (HMRC) talablariga ko‘ra⁴⁷, QQS to‘lovchi barcha xizmat ko‘rsatish korxonalari o‘z hisob-kitoblarini faqatgina sertifikatlangan raqamli dasturiy ta‘minotlar (software) orqali yuritishi va ma‘lumotlarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri soliq organi bazasiga raqamli ko‘prik (digital link) orqali yuborishi shart. Bu tizim inson omili ta‘sirida yuzaga keladigan texnik xatolarni kamaytirish va audit jarayonini “data-driven” (ma‘lumotlarga asoslangan) yondashuvga o‘tkazishga xizmat qilmoqda.

Ilg‘or xorij tajribasini tahlil qilishda, tizimning qanday ishlashi, ma‘lumotlar xavfsizligi va to‘g‘riligiga kim mas‘ul ekanligi va tizimning yashirin iqtisodiyotga ta‘sir etish uslubi kabi masalalarni o‘rganib chiqamiz. (1-jadval)

Jadval ma‘lumotlari tahlili shuni ko‘rsatadiki, jahon amaliyotida fiskallashtirishning “subyektiv” (Qozog‘iston, Buyuk Britaniya — tadbirkor harakatiga bog‘liq) va “obyektiv” (Estoniya, RF — tizimga integratsiya qilingan) modellari mavjud.

O‘zbekistonda joriy etilgan “Paynet Xolis” tizimi Estoniya va RF modellarining eng ilg‘or jihatlarini o‘zida mujassam etgan. Xususan, bizda qo‘llanilayotgan “Split-payment” texnologiyasi (to‘lovni manbada soliqqa ajratish) — yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashishda inson omilini mutlaqo istisno qiluvchi eng samarali vosita sifatida baholanishi mumkin. Bu yondashuv nafaqat soliq tushumlarini oshiradi, balki tadbirkorni buxgalteriya hisobini yuritishdek murakkab vazifadan to‘liq ozod qiladi.

1-jadval.

Xorijiy mamlakatlarda raqamli soliq platformalari va yashirin iqtisodiyotni qisqartirish mexanizmlari⁴⁸

Davlat	Raqamli platforma / Tizim nomi	Fiskallashtirish mexanizmi (Qanday ishlaydi?)	Soliq agenti va Vakillik (Kim javobgar?)	Yashirin iqtisodiyotga ta‘sir etish uslubi
Estoniya	“Ettevõtluskoonto” (Tadbirkorlik hisobvarag‘i)	Bank integratsiyasi. Tushumlardan 20% miqdoridagi soliq bank tranzaksiyasi vaqtida avtomatik ushlab qolinadi.	Tijorat banklari. Bank soliq agenti sifatida mablag‘ni byudjetga o‘tkazadi.	Ma‘muriy yukni yo‘qotish. Hisobot va buxgalteriyaning to‘liq bekor qilinishi evaziga legallashuv.

⁴⁷ <https://www.gov.uk/government/collections/making-tax-digital-for-income-tax>

⁴⁸ Xorijiy manbalar asosida muallif tomonidan umumlashtirilgan

Rossiya Federatsiyasi	“Мой налог” (API integratsiyasi)	Ekotizimli yondashuv. Agregatorlar (taksi, marketpleys) orqali buyurtma bajarilganda, chek avtomatik shakllanadi.	Raqamli platformalar. (Yandex, Wildberries va h.k.) ma’lumotlarni FNSga uzatadi.	Qulaylik va Arzonlik. Past stavkalar (4-6%) va deklaratsiyasiz rejim orqali “soya”dan chiqarish.
Qozog‘iston	“E-Salyq Business”	Mobil-kassa. Smartfondagi ilova fizik kassa apparati (NKM) o‘rnini bosadi va cheklarni onlayn fiskalizatsiya qiladi.	Tadbirkorning o‘zi. Ilova orqali daromadlarini mustaqil qayd etib boradi.	Nazoratni soddalashtirish. Qimmat qurilmalar (kassa) sotib olish majburiyatini bekor qilish.
Buyuk Britaniya	“Making Tax Digital” (MTD)	Raqamli ko‘prik (Digital Link). Buxgalteriya dasturlari (Software) soliq bazasi bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘lanadi.	Sertifikatlangan dasturiy ta’minot. (Xero, QuickBooks) ma’lumot aniqligini ta’minlaydi.	Xatolikni kamaytirish. Inson omilisiz, “Data-driven” auditga o‘tish orqali shaffoflik.
O‘zbekiston	“Paynet Xolis”	Split-payment (To‘lovni ajratish). To‘lov tizimi orqali pul o‘tganda, soliq qismi avtomatik ajralib, byudjetga yo‘naltiriladi.	To‘lov tashkilotlari va Agregatorlar. Ularga “Raqamli fiskal agent” maqomi berilgan.	Majburiy avtomatlashtirish. Tadbirkordan hech qanday harakat talab qilinmaydi, jarayon to‘liq fon rejimida ishlaydi.

Olib borilgan tadqiqotlar va xorijiy davlatlarning ilg‘or tajribasi bilan o‘tkazilgan qiyosiy tahlil (1-jadval) natijalari quyidagi ilmiy-amaliy xulosalarni shakllantirish imkonini berdi:

Birinchidan, xizmat ko‘rsatish sohasini soliqqa tortishda an’anaviy “nazorat va jarima” usulidan ko‘ra, “avtomatlashtirilgan agentlik” (Split-payment) modeli iqtisodiy jihatdan eng samarali hisoblanadi. O‘zbekistonda joriy etilgan “Paynet Xolis” tizimi orqali to‘lov tashkilotlariga fiskal agent maqomining berilishi natijasida, tadbirkorlik subyektlarining soliq qonunchiligiga ixtiyoriy rioya etish darajasi (voluntary compliance) keskin oshadi. Bu esa inson omiliga asoslangan kameral tekshiruvlar sonini qisqartirib, ma’muriy xarajatlarni tejashga olib keladi.

Ikkinchidan, raqamli platformalar (marketpleyslar, taksi agregatorlari) faoliyatining to‘liq fiskallashtirilishi natijasida, ilgari “kulrang zona”da faoliyat yuritgan 4 milliondan ortiq o‘zini o‘zi band qilgan shaxslarning daromadlari legallashti. Natijada, yalpi hududiy mahsulot tarkibida xizmat ko‘rsatish sohasining real ulushini aniq baholash va soliq bazasini kengaytirish imkoniyati

yaratildi. Xususan, MDH davlatlari tajribasidan farqli o‘laroq, milliy modelda tadbirkordan hech qanday qo‘shimcha harakat (chek urish yoki deklaratsiya to‘ldirish) talab etilmasligi, tizimning ommalashuvini tezlashtiradi.

Uchinchidan, qog‘oz shaklidagi birlamchi hujjatlardan (hisob-faktura, cheklar, shartnomalar) voz kechib, to‘liq elektron aylanmaga o‘tish — ekologik barqarorlikka ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Hisob-kitoblarga ko‘ra, kichik biznes subyektlarida qog‘ozsiz texnologiyalarni qo‘llash orqali operatsion xarajatlar o‘rtacha 15-20 foizga kamaygan. Bu esa yashil iqtisodiyot tamoyillarining buxgalteriya hisobi tizimiga muvaffaqiyatli integratsiya qilinganidan dalolat beradi.

To‘rtinchidan, raqamli izlar (digital footprints) asosida shakllangan “Katta ma’lumotlar” (Big Data) bazasi an’anaviy auditni “Masofaviy risk-tahlil” tizimiga almashtirish imkonini berdi. Natijada, halol ishlovchi tadbirkorlar uchun soliq tekshiruvlari to‘liq bekor qilinib, faqatgina xavf darajasi yuqori bo‘lgan operatsiyalar avtomatik tarzda monitoring qilinadigan shaffof muhit yaratildi.

Tadqiqot yakunida shuni ta’kidlash joizki, xizmat ko‘rsatish sohasini yashirin iqtisodiyotdan olib chiqishda ma’muriy bosim mexanizmlaridan ko‘ra, raqamli ekotizimlarga asoslangan “yumshoq fiskal siyosat” (soft fiscal policy) o‘zining yuqori samaradorligini namoyon etdi. O‘zbekistonda 2026-yildan joriy etilgan “Paynet Xolis” dasturi va to‘lov tizimlarining fiskal agent sifatida faoliyat yuritishi — buxgalteriya hisobi va soliq ma’muriyatchiligida inson omilini bartaraf etib, sohada shaffof muhitni yaratdi.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, sohani yashil va innovatsion iqtisodiyot tamoyillari asosida yanada rivojlantirish uchun quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. “Fiskal agent” maqomini nafaqat to‘lov tizimlariga, balki elektron tijorat maydonchalari (marketplaces), frilans-birjalar va xizmat ko‘rsatish agregatorlariga ham majburiy tartibda tatbiq etish. Raqamli qamrovni kengaytirish orqali har bir tranzaksiyaning soliq bazasiga avtomatik tushishini ta’minlashga erishish mumkin. Bunda yana bir e’tibor berilishi lozim bo‘lgan jihat, aynan bir to‘lov tizimiga yoki bir ekotizimga imkoniyat berish bilan cheklanmasdan boshqa to‘lov tizimlari va agregatorlarini ham ushbu sohaga jalb qilish ham sohani rivojlantirishga, ham halol raqobatni yo‘lga qo‘yishga sabab bo‘ladi.

2. Raqamli platformalar orqali qonuniy ishlayotgan o‘zini o‘zi band qilgan shaxslar uchun “Cashback-soliq” tizimini yo‘lga qo‘yish zarur. Ya’ni, to‘langan soliqning ma’lum bir qismini yil yakunida tadbirkorning pensiya jamg‘armasiga yoki tibbiy sug‘urtasiga qaytarish orqali aholining ijtimoiy himoyalanganlik darajasini oshirishga erishish mumkin.

3. Aholi va kichik biznes vakillari o‘rtasida mobil buxgalteriya va raqamli hisob-kitoblarning afzalliklari bo‘yicha keng qamrovli targ‘ibot ishlarini olib borish, “raqamli soliq madaniyati”ni shakllantirish vujudga kelishi mumkin bo‘lgan ehtimoliy xatoliklarni bartaraf etadi.